

Ратник са срцем песника

Савременици памте Стефана Лазаревића као мудрог владара, градитеља градова и манастира, песника љубавних стихова који неодољиво подсећају на долазећу ренесансу, љубитеља књижевности и уметности, али и витеза и ратника, који је водио више битака него ли иједан његов претходник на српском трону

Деспот Стефан, син кнеза Лазара Хребељановића и кнегиње Милице, био је државник несвакидашњег дара и великих способности, који је владао Србијом у тешким временима након Косовске битке. Он је успео да уруше-ну државу политички, економски и војно стабилизује и створи моћну деспотовину. Савременици га памте као мудрог владара, градитеља градова и манастира, просвећеног владара и песника љубавних стихова који неодољиво подсећају на долазећу ренесансу, али и као витеза и ратника који је водио више битака него ли иједан његов претходник на српском трону. Ратни успеси су плод војничког умећа и личне храбрости, док су књижевни домети резултат његовог дара, образованости и високе немањићке културе. Добијене битке на многим ратиштима Европе и Азије и вредна књижевна остварења доносе му посебно место у галерији војника у историји српске књижевности, као једном од најбољих војсковођа и српских књижевника у средњем веку.

Бој за историју

Васпитаван на средњовековној витешкој традицији и ратничким идеалима, Стефан Лазаревић (1377–1427) од малена је припреман да постане ратник, војсковођа и владар, док је подстицаје за књижевни рад нашао на двору у Крушевцу уз прву српску књижевницу деспотицу Јефимију. Стефан је имао само дванаест година у време боја на Косову, после кога се кнежевина Србија могла сачувати само преко вазалног односа према Турској и Бајазиту, султану који је наредио да се погуби Стефанов отац и узео његову најмлађу сестру Оливеру у свој харем. Вазалство је обавезивало Стефана да се бори у редовима Турака, што је он, поштујући задату реч, и чинио у борбама против хришћана, почев од Ровина (1395) и Никопоља (1396), преко похода на Босну (1398), до велике битке код Ангоре 1402. године. Стефан је, као отомански вазал, донео победу Турцима над здруженим европским крсташким снагама у бици код Никопоља.

С временом је постао Бајазитов близак савезник и први саборац у тој мери да је у одсудној бици Турака и Монгола код Ангоре командовао десним крилом турске војске. Тамерлан је у бици потукао турску војску и заробио султана Бајазита, али се Стефан Лазаревић у тој мери борио витешки и јуначки да је задобио дивљење и силног татарског кана, који је наредио да се Срби пропусте са бојишта и допустио Стефану да, нешто касније, ослободи своју сестру Оливеру из харема и врати у Србију. Древни хроничари пишу да су се „Срби борили као ваздашњи јунаци, сваке похвале достојно, те да је и Тамерлан приметио снагу српских коњаника рекавши: Гле како су љути и помамни ови хришћани“. Занимљиво је да о учешћу српских ратника у знаменитом боју сведочи и савремени топо-ним Срп-Гази (српски победник) у околини Ангоре.

Стефан се после битке повукао са ратницима према Цариграду, где је од византијског цара добио титулу деспота. После великог пораза код Ангоре, отпочела је борба око престола у Отоманској империји, али и сукоби између српске властеле, најпре између Лазаревића и Бранковића, а потом и између Стефана и његовог млађег брата Вука. Стефан се, у међувремену, окренуо савезу са Угарском, а дипломатска вештина у односима са Угарима и Венецијом, ослабљеном Византијом и Бајазитовим наследницима, омогућиће му да без проливања крви прошири деспотовину и постане господар територије од Београда и Подунавља на северу, до Софије на истоку, Сребрнице на западу и Јадранског мора на југу.

Србија деспота Стефана, иако притиснута сенком ратова, постаје земља у којој се непрекидно гради. Деспот Стефан је ојачао земљу, подиже њену пољопривреду, сточарство и рударство, гради палате, цркве и школе и мудро располаже рудницима у Новом Брду и Сребрници. Дипломатским и војним акцијама успео је земљи да осигура безбедност неколико деценија, што је омогућило општи препород, а Београд је од порушеног пограничног градића постао модерна и утврђена европска престоница. Не сме се заборавити да је деспот Стефан провео и реформу српске војске – укинуо је феудалне, плаћеничке одреде, а увео регуларну, стајаћу војску и формирао школу борилачких вештина.

Деспотово време препознаје се и по новом хуманистичком и ренесансном духу, који се огледа у љубави према књизи, стварању библиотека и окупљању учених људи. Манасија и Београд била су главна културна средишта Балкана тог времена, а у Манасији је Стефан основао и јединствену преписивачко-преводиолачку Ресавску школу.

Световни поглед на свет

Нови замах српске књижевности, у сложеним политичким и културним приликама после Косовске битке, тешко је објаснити. Према мишљењу Димитрија Богдановића, и ту се показало „да развој књижевности не зависи толико од повољних друштвено-економских и политичких могућности колико од потребе друштва, од изазова нарочите културне ситуације. Српска књижевност је управо у тешким временима распада велике средњовековне државе и опште кризе православне византијске цивилизације доживела значајан успон и напредак“. Потврде опоравка

српске књижевности налазе се у делима Стефана Лазаревића, списима везаним за стварање косовског култа и раду чувене Ресавске школе, а и у делима избеглица испред турске најезде – Григорија Цамблака и Константина Филозофа. Непосредно после Косовског боја, настају кратки, сажети, језгровити и драматични књижевни списи, који су по свом основном расположењу трагични и где емотивни доживљаји битке претежу над рационалним и сазнајним. У тим делима нема појединих елемената косовске легенде (косовска вечера, сукоб између Вука Бранковића и Милоша Обилића), али су присутни Лазарева смрт, његов избор царства небеског и погибија цара Мурата.

Од тужбаличког тона већине књижевних списа одуцало је дело Стефана Лазаревића „Натпис на мраморном стубу на Косову“. Текст је необичан за средњовековне прилике, јер су у њему сублимирани дух античке традиције, фразеологија витешке поезије и искази блиски црквеном беседништву. Споменик преко натписа успоставља креативну комуникацију са путницима и пролазницима и свечаним реторским казивањем прича причу о кнезу Лазару, његовим саборцима, боју и његовом трагичном крају. Својеврсни епитаф, почетком 15. века уклесан на спомен-обележје на месту Косовског боја, јесте и медиј општења живих и мртвих, док баладични тон указује на тешке последице Косовске битке. Други део натписа је емотивнији, и упућује на полазак Лазареве војске у бој и приказ сукоба.

СЛОВО ЉУБВЕ

Поетски запис Стефана Лазаревића „Слово љубве“ посвећено је, по свему судећи Стефановом млађем брату Вуку, непреболној рани деспотовој, са којим је водио грађански рат све до Вуковог страдања.

Посланица брату Вуку је позив за мирење, али уједно и химна „лепоти, љубави, човекољубљу, природи, моралу и телу“. Миодраг Павловић је у праву када каже да је деспот саставио своју посланицу о љубави да би исказао „један нови доживљај љубави, која је истовремено и братска и младеначка и свеуједињавајућа“.

Поетски запис „Слово љубве“ Стефана Лазаревића је врста песме у прози, песничка посланица или писмо, чија почетна слова десет строфа граде акростих слово љубве (реч о љубави). Важи за један од најлепших краћих књижевних састава у српској литератури средњег века.

Величанствено владарско, ратничко и књижевно дело деспота Стефана и данас светли у Србији. Памтиће се још дуго како је шездесетак година после Косовске битке, колико је још постојала, средњовековна Србија имала раздобље блиставе обнове за време деспота Стефана, који је донео можда највећи размах средњовековне књижевне активности код Срба. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ